

Exkurze za orchidejemi do Kateřinic

Orchid field trip to the surroundings of the village of Kateřinice

JANA TKÁČIKOVÁ

*Muzeum Beskyd Frýdek-Místek,
Hluboká 66, CZ-738 01 Frýdek-Místek; e-mail: janatkacikova@seznam.cz*

Abstract: A floristic field trip to the village of Kateřinice (Vsetín district, E Moravia, Czech Republic) focused on orchids took place on 11 May 2019. We visited the settlement of Požařiska and confirmed the occurrence of critically endangered species *Orchis morio*. We also recorded a large population of *Sisyrinchium montanum*, a naturalized alien species native to North America. We also visited Dubcová Nature Reserve where calcareous fens and mown meadows occur. An orchid species, *Dactylorhiza sambucina*, was found as new for the locality. In total 172 vascular plant taxa were recorded.

Keywords: Hostýnské vrchy Mts, *Orchidaceae*, orchids, threatened species, vascular plants

Taxonomické pojetí a nomenklatura: Danihelka et al. (2012)

V sobotu 11. května 2019 se sešli zájemci o floristickou exkurzi Moravskoslezské pobočky ČBS zaměřenou na orchideje v obci Kateřinice u Vsetína v Hostýnských vrších (obr. 1). Exkurzi vedla autorka příspěvku a zúčastnilo se osm zájemců.

Hlavním bodem exkurze bylo ověření lokality vstavače kukačky (*Orchis morio*) v osadě Požařiska. Vstavač kukačka patřil v minulosti mezi jednu z nejhojnějších orchidejí na Vsetínsku (např. Říčan 1936, Tkáčiková 2015). Velká většina lokalit zanikla během druhé poloviny 20. století především z důvodu kolektivizace venkova a následné unifikace krajiny spojené s rozoráváním mezí, scelováním drobných parcel luk a políček do velkých celků a zejména od 70. let také se zvýšením chemizace zemědělství. Snižování početnosti populací probíhá i v současnosti, důvody pro to tak je, se různí. Kromě nevhodného obhospodařování hrají významnou roli zřejmě i sucho a imisní spad. To, že se jedná v současnosti o jednu z nejvíce ohrožených rostlin čeledi *Orchidaceae*, ukazuje i zařazení mezi kriticky ohrožené druhy (kategorie CR) v aktuálním Červeném seznamu České republiky (Grulich 2017). Jak již bylo zmíněno, vstavač kukačka býval na Vsetínsku obecný druh, a přestože velká většina lokalit vymizela, zůstává Vsetínsko a Bílé Karpaty v rámci ČR oblastí, kde tento druh má nejpočetnější populace. Během exkurze se nám podařilo ověřit lokalitu v osadě Požařiska – v plném květu jsme mohli pozorovat menší populaci (obr. 2). Druh je zde znám od roku 1987 (Jatiová & Šmiták 1996), následně jej v roce 1993 zaznamenal také Jan Pavelka a i v dalších letech byl opakovaně na lokalitě potvrzen (Pladias 2019). Vstavač kukačka přežívá podstatnou část roku v podzemí ve formě kořenových hlíz a každoročně vytváří nové. Růst nadzemních orgánů probíhá od září nebo začátku října až do poloviny dubna (Jersáková & Kindlmann 2004), což jej odlišuje od ostatních zástupců rodu vstavač a je tedy na

Obr. 1. Pohled na valašskou krajinu od přírodní rezervace Dubcová. – Foto D. Horák

základě fylogenetických studií správně řazen v novější literatuře do rodu *Anacamptis* (cf. Kaplan et al. 2019).

Kromě očekávaného vstavače kukačky jsme také zastihli v plném květu menší populaci vstavačů mužských znamenáných (*Orchis mascula* subsp. *speciosa*) a překvapivě bohaté porosty – také v plném květu – zde zdomácnělého severoamerického druhu badil úzkolistý (*Sisyrinchium montanum*; obr. 3). Badil byl na Vsetínsku nalezen u Kateřinic (Auf Wiesen bei Kateřinice nächst Wsetin) už v roce 1910 učitelem Juliussem Macháčkem (Chrtek in Kaplan et al. 2016), který na počátku 20. století botanizoval v okolí Růždky a Pržna. Zajímavé je, že tento druh neuvádí ve svých pracech Bubela (cf. Tkáčiková 2015) a je tedy pravděpodobné, že na Vsetínsko byl badil zavlečen nebo záměrně vysazen někdy po roce 1880. Další nálezy po Juliovi Macháčkovi učinil v roce 1922 Gustav Říčan, respektive pozitivně ověřil Macháčkovu lokalitu (Kateřinice při cestě do Pržna na panských lukách; Chrtek in Kaplan et al. 2016). Od konce třicátých a zejména během čtyřicátých let 20. století se rozšíření badilu věnoval a výsledky publikoval Pospíšil (1952), který na Vsetínsku část života působil jako učitel v Kateřiních a ve Vsetíně. Na lokalitě Požařiska badil tvoří populaci čítající minimálně stovky, spíše tisíce rostlin. Nejvíce rostlin je na podmáčených místech, zde menší svahové prameniště, kde roste také např. prstnatec májový (*Dactylorhiza majalis*). Kromě podmáčených míst badil roste roztroušeně po celém svahu na běžné hospodářské louce. Přestože se na této mikrolokalitě druh evidentně šíří (zřejmě vlivem vyrývání divokými prasaty a následným pohybem cibulek směrem dolů po svahu), jeho celkové rozšíření

Obr. 2. Vstavač kukačka (*Orchis morio*), velmi vzácná a z krajiny rychle mizející orchidej. – Obr. 3. Mezi na Vsetínsku zdomácnělé rostliny patří severoamerický badil úzkolistý (*Sisyrinchium montanum*). – Foto J. Tkáčiková

na Vsetínsku se příliš nemění. Většina lokalit je soustředěna na katastr obce Kateřinice a jen zřídka jsou nacházeny menší populace v okolních obcích kolem Kateřinic (např. Hošťálková, Loučka-Lázy, Mikulůvka, Pržno, Ratiboř – vlastní nepublikované údaje autorky). Další nálezy zhruba od 30. let 20. století jsou z okresu Kroměříž z centrální části Hostýnských vrchů z obcí Chvalčov, Držková, Lukoveček, Rajnochovice, Vlčková, zpravidla z podmáčených nebo stinných lesních luk, příkopů podél lesních cest apod. (Chrtek in Kaplan et al. 2016).

Kromě osady Požařiska v Kateřinicích jsme také stihli navštívit přírodní rezervaci Dubcová a okolní svahy kolem rezervace. Zajímaly nás především podmáčené louky se svahovým prameništěm na jižním okraji této přírodní rezervace, kde se uvažuje o rozšíření stávající plochy rezervace. Při předchozí návštěvě během exkurze pobočky za švihlíkem krutiklasem v roce 2017 (Batoušek 2018) byl zjištěn velmi neutěšený stav těchto podmáčených míst. Celá plocha zarůstala náletem topolu osiky (*Populus tremula*) a byla zasažená expanzí třtiny křovištní (*Calamagrostis epigejos*) a válečky prapořité (*Brachypodium pinnatum*). Navíc do prameniště zajížděl při kosení sousední hospodářské louky traktor a kromě vyjetých kolejí docházelo i k částečnému pokosení prameniště v nevhodnou dobu, kdy nestačil vykvést krušík bahenní (*Epipactis palustris*). Od roku 2018 se prostřednictvím neziskové organizace Rosička daří pečovat o tuto lokalitu vhodně nastaveným ochrannářským managementem – luční prameniště bylo vyňato ze zemědělského půdního bloku a probíhá zde již dvě sezóny ruční seč. Zásadní bylo odstranění náletů topolu osiky, které místy dosahovaly více než dva metry výšky.

Při návštěvě během exkurze bylo patrné zlepšení stavu lokality, na prameništi jsme ověřili výskyt bařičky bahenní (*Triglochin palustris*), čertkusu lučního (*Succisa pratensis*), kruštíku bahenního, mečíku střečovitého (*Gladiolus imbricatus*), ostrice Hartmanovy (*Carex hartmanii*), o. ježaté (*C. echinata*) a skřípinky smáčkuté (*Blysmus compressus*). Z dalších zástupců vstavačovitých jsme zde potvrdili bradáček vejčitý (*Listera ovata*), prstnatec májový (*Dactylorhiza majalis*) a vemeník dvoulistý (*Platanthera bifolia*). Překvapením byl nález jedné červeně kvetoucí rostliny prstnatce bezového (*Dactylorhiza sambucina*), který dosud nebyl v přírodní rezervaci Dubcová zaznamenán. Nečekaně zajímavá byla i květena v intravilánu obce Kateřinice – okraje chodníků a cest, příkopy podél cest, koryto potoka a předzahrádky, kde jsme našli sporýš lékařský (*Verbena officinalis*) a pomněnku různobarvou (*Myosotis discolor*). Ukazuje se, že i na Vsetínsku druhý jmenovaný druh řazený ještě nedávno mezi silně ohrožené a v současnosti již jen mezi téměř ohrožené (Grulich 2017) pravděpodobně není natolik vzácný jako spíše přehlížený.

Použité zdroje

- Batoušek P. (2018): Exkurze po historických lokalitách *Spiranthes spiralis* na Vsetínsku. – Zprávy Moravskoslezské pobočky ČBS 7: 38–40.
- Danihelka J., Chrtek J. Jr. & Kaplan Z. (2012): Checklist of vascular plants of the Czech Republic. – Preslia 84: 647–811.
- Grulich V. (2017): Červený seznam cévnatých rostlin ČR. – Příroda 35: 75–132.
- Jatiová M. & Šmiták J. (1996): Rozšíření a ochrana orchidejí na Moravě a ve Slezsku. – Arca JiMfa, Třebíč.
- Jersáková J. & Kindlmann J. (2004): Zásady péče o orchidejová stanoviště. – Nakladatelství Kopp, České Budějovice.
- Kaplan Z., Danihelka J., Chrtek J. jun., Kirschner J., Kubát K., Štech M. & Štěpánek J. [eds] (2019): Klíč ke květeně České republiky. Ed. 2. – Academia, Praha.
- Kaplan Z., Danihelka J., Lepší M., Lepší P., Ekrt L., Chrtek J. Jr., Kocián J., Prančl J., Kobrlová L., Hroneš M. & Šulc V. (2016): Distributions of vascular plants in the Czech Republic. Part 3. – Preslia 88: 459–544.
- Pladias (2019): Pladias – databáze české flóry a vegetace [online]. – URL: <http://www.pladias.cz/> (navštíveno 20. 12. 2019).
- Pospíšil V. (1952): Badil (*Sisyrinchium angustifolium* Mill.) na Moravě. – Československé botanické listy 5: 35–39.
- Říčan G. (1936): Květena okresu Vsetínského a Valašskomeziříčského. – Ms. [Depon. in: Muzeum regionu Valašsko, pracoviště Valašské Meziříčí].
- Tkáčiková J. [ed.] (2015): Rukopisy vsetínského botanika Jana Bubely. – Sborník Muzejní společnosti ve Valašském Meziříčí 20, Muzejní společnost ve Valašském Meziříčí, Valašské Meziříčí a Muzeum regionu Valašsko, Vsetín.

Příloha č. 1 – Seznam nalezených taxonů

(sestavili J. Tkáčiková a P. Batoušek)

Seznam lokalit

1. 81. Hostýnské vrchy, 6673a, Kateřinice (distr. Vsetín): příkopy, okraje chodníků a silnice v intravilánu obce od obecního úřadu po odbočku na Požařiska, 49°22'56,2"N, 17°53'07,8"E – 49°23'23,4"N, 17°52'28,9"E, 390–420 m n. m.
2. 81. Hostýnské vrchy, 6673a, Kateřinice (distr. Vsetín): smíšený les a příkopy podél silnice pod osadou Požařiska, 49°23'38,6"N, 17°52'45,5"E, 450–500 m n. m.
3. 81. Hostýnské vrchy, 6673a, Kateřinice (distr. Vsetín): pasené a kosené louky a malý luční mokřad na svazích pod osadou Požařiska, 49°23'43,0"N, 17°52'57,9"E, 480–540 m n. m.
4. 81. Hostýnské vrchy, 6673a, Kateřinice (distr. Vsetín): PR Dubcová a prameniště pod lesem, připravované k rozšíření plochy PR Dubcová, asi 0,75 km Z od evangelického kostela v obci, 49°22'59,3"N, 17°52'32,7"E, 480 m n. m.
5. 81. Hostýnské vrchy, 6673a, Kateřinice (distr. Vsetín): kosené louky na svazích severovýchodně od PR Dubcová, 49°23'08,1"N, 17°52'44,9"E, 420 m n. m.
6. 81. Hostýnské vrchy, 6673a, Kateřinice (distr. Vsetín): kosené louky na svazích jižně od PR Dubcová, 49°22'56,1"N, 17°52'35,4"E, 420–500 m n. m.

cévnaté rostliny

Aesculus hippocastanum: 3; *Agrostis capillaris*: 1, 3, 5, 6; *A. gigantea*: 1; *Achillea millefolium*: 1, 3, 5, 6; *Ajuga reptans*: 1, 3, 5, 6, 7; *Alchemilla glabra*: 3; *A. glaucescens*: 3; *A. monticola*: 3, 5, 6; *A. xanthochlora*: 1; *Allium vineale*: 3; *Anthoxanthum odoratum*: 1, 3, 5, 6; *Arabidopsis thaliana*: 1, 3, 5, 6; *Arrhenatherum elatior*: 1, 3, 5, 6; *Athyrium filix-femina*: 2;
Barbarea vulgaris subsp. *vulgaris*: 1; *Blysmus compressus*: 4; *Briza media*: 1, 3, 5, 6;
Calamagrostis epigejos: 1, 2, 3, 5, 6; *Caltha palustris*: 1, 4; *Campanula patula*: 3, 5, 6; *C. persicifolia*: 3; *Cardamine amara*: 1; *C. impatiens*: 2; *C. pratensis*: 3; *Carex caryophyllea*: 3; *C. digitata*: 2; *C. hartmanii* (NT/C4a): 4; *C. demissa*: 3; *C. echinata*: 4; *C. flacca*: 3; *C. flava* s. str. (NT/C4a): 3; *C. hirta*: 1, 2, 3, 5, 6; *C. nigra*: 4; *C. pallescens*: 3, 5, 6; *C. panicea*: 3, 5, 6; *C. pendula* (LC/C4a): 2; *C. pilulifera*: 2; *C. sylvatica*: 2; *C. tomentosa*: 3; *Carum carvi*: 3; *Cerastium arvense*: 3, 5, 6; *C. holosteoides*: 1, 3, 6; *C. glomeratum*: 1; *Chaerophyllum aromaticum*: 1, 3, 5, 6; *C. hirsutum*: 2; *Circaea lutetiana*: 2; *Cirsium arvense*: 1; *C. palustre*: 1; *C. oleraceum*: 1; *C. rivulare*: 4; *Colchicum autumnale*: 4; *Crepis paludosa*: 1; *Cruciata verna*: 1, 3, 5, 6; *Cynosurus cristatus*: 3;
Dactylis glomerata: 1, 3, 4, 5, 6; *Dactylorhiza fuchsii* var. *fuchsii* (NT/C4a): 4; *D. majalis* subsp. *majalis* (NT/C3): 3, 4; *D. sambucina* (EN/C2): 4; *Daphne mezereum*: 2, 4; *Dryopteris dilatata*: 2; *D. filix-mas*: 2;
Epipactis helleborine: 2; *E. palustris* (VU/C2): 4; *Equisetum palustre*: 4; *E. sylvaticum*: 2; *E. telmateia* (NT/C4a): 2; *Eriophorum angustifolium*: 4; *Erophilla verna*: 1; *Euphorbia amygdaloides* (LC/C4a): 2; *E. cyparissias*: 3, 4; *E. dulcis*: 2; *E. stricta* (NT/C3): 2;
Festuca filiformis: 4; *F. rubra* agg.: 1, 3, 5, 6; *Filipendula ulmaria*: 1; *F. vulgaris*: 3; *Fragaria vesca*: 2, 3, 4;
Galium boreale subsp. *boreale* (LC/C4a): 4; *G. odoratum*: 2; *G. palustre*: 1, 4, 7; *G. rivale*: 1; *Geum urbanum*: 1; *Gladiolus imbricatus*: (VU/C2): 4; *Glyceria fluitans*: 1; *G. notata*: 1;
Holcus lanatus: 3; *Hypochaeris radicata*: 3;
Inula salicina: 3;
Juncus articulatus: 1; *J. conglomeratus*: 2; *J. inflexus*: 3; *J. tenuis*: 2;

Lathyrus sylvestris: 3; *L. vernus*: 2; *Leontodon hispidus*: 2, 3, 4; *Leucanthemum ircutianum*: 2, 3, 4; *Linum catharticum*: 3; *Listera ovata* (LC/C4a): 3, 4; *Lotus corniculatus*: 1, 3, 5; *Luzula campestris*: 1, 3, 5; *L. luzulina*: 2; *L. pilosa*: 2; *Lychnis flos-cuculi*: 1, 3, 5, 6; *Lysimachia nemorum*: 2; *L. nummularia*: 2, 3, 4; *L. vulgaris*: 4;

Maianthemum bifolium: 2; *Mentha longifolia*: 1; *Mercurialis perennis*: 2; *Myosotis arvensis*: 1, 3; *M. discolor* (NT/C2): 1, 4; *M. palustris* subsp. *laxiflora*: 2, 4;

Nardus stricta: 4; *Neottia nidus-avis* (NT/C4a): 3;

Orchis mascula subsp. *speciosa* (EN/C2t): 3; *O. morio* (CR/C1): 3;

Phyteuma spicatum: 2; *Picea abies*: 2; *Plantago lanceolata*: 5; *P. major*: 5; *P. media*: 5; *Platanthera bifolia* (VU/C3): 2, 5; *Polygala multicaulis* (NT/C3): 1, 2, 7; *P. vulgaris*: 3, 4, 5, 6; *Polygonatum multiflorum*: 2; *Potentilla anserina*: 2, 3; *P. erecta*: 3, 4, 5, 6; *P. reptans*: 1; *P. verna*: 1; *Primula elatior*: 2, 3, 4; *P. veris*: 3; *Prunella vulgaris*: 2, 3, 4;

Ranunculus acris: 3, 4, 5, 6; *R. auricomus*: 3; *R. fallax*: 6; *R. polyanthemus*: 3; *R. repens*: 2, 3, 4, 5; *Reynoutria japonica*: 1; *Rhinanthus minor*: 3; *Rosa canina*: 2; *Rumex acetosa*: 3, 4, 5, 6; *R. obtusifolius*: 2;

Salix caprea: 2; *S. purpurea*: 1; *Sanicula europaea*: 2; *Scirpus sylvaticus*: 2, 3, 4; *Scleranthus annuus*: 1; *Scrophularia nodosa*: 2; *Sedum sexangulare*: 1; *Sisyrinchium montanum*: 3 (stovky rostlin);

Taraxacum sect. *Taraxacum*: 1, 3, 4, 5, 6; *Triglochin palustre*: 4 (desítky rostlin); *Trifolium campestre*: 3; *T. dubium*: 3; *T. montanum*: 3; *T. medium*: 3; *T. pratense*: 3, 5, 6; *T. repens*: 2, 3, 4; *Trisetum flavescens*: 3, 5, 6;

Valeriana officinalis: 1; *V. simplicifolia* (NT/C3): 5; *Verbena officinalis* (NT/C3): 1; *Veronica arvensis*: 1, 3; *V. beccabunga*: 1; *V. chamaedrys*: 3, 4, 6; *V. hederifolia*: 1; *V. officinalis*: 3, 4; *V. serpyllifolia*: 1, 2; *Viola canina*: 3, 4, 5, 6; *V. odorata*: 1; *V. reichenbachiana*: 2; *V. riviniana*: 2.